

Шумська С. С.

БАНКІВСЬКИЙ КРЕДИТ ТА ПРОБЛЕМИ ПІДТРИМКИ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ

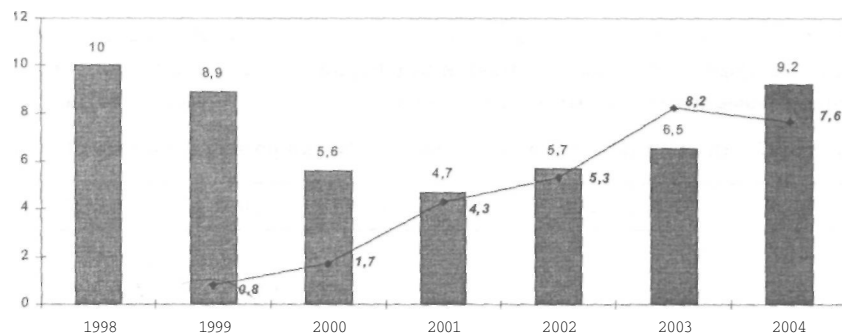
Статтю присвячено аналізу ролі банківського кредитування у реалізації інвестиційного процесу в Україні. Розглянуто основні чинники, що стримують кредитну активність банків.

Необхідність переходу від пасивного мобілізаційно-інноваційного шляху розвитку України, що базується на традиційних сферах діяльності, до прогресивної інвестиційно-інноваційної моделі підвищує вимоги до вітчизняних банків щодо залучення в систему відтворювального процесу ресурсів інвестиційного характеру, активізації інноваційної діяльності, посилення ролі банківського кредиту у фінансовій стратегії забезпечення високих темпів зростання.

Дослідженню проблем та перспектив розвитку банківської системи і кредитування взагалі та визначенню їх ролі у фінансуванні інвестиційних процесів зокрема присвячено чимало робіт відомих українських учених, серед яких І. А. Бланк, О. В. Дзюблюк, О. Г. Євтух, В. Д. Лагутін, Б. Л. Луців, І. О. Лютий, Т. В. Майорова, А. М. Мороз, С. В. Науменкова, М. Ф. Пуховкіна, М. І. Савлук та інші. Проте відсутність комплексного дослідження проблем та напрямів участі банків у інвестиційному процесі робить актуальними подальші наукові та практичні пошуки, в тому числі й у сфері кредитування. Тому аналіз процесу банківського кредитування з точки зору його ролі у забезпеченні переходу економіки на інвестиційно-інноваційну модель розвитку є метою цієї статті.

У контексті переходу на інноваційний шлях розвитку і модернізацію на його основі вітчизняної економіки варто підкреслити, що починаючи з 2000 р. у період економічного піднесення відбувалося поступове нарощування темпів інвестиційного процесу - інвестиції в основний капітал відносно ВВП номінально зросли з 13,9 % у 2000 р. (після спаду в 1997-1999 рр. порівняно з 15,4 % у 1996 р.) до 22,0 % у 2004 р. Але ос-

новною часткою фінансових ресурсів, за рахунок яких відбувалися капіталовкладення в економіку України, були і залишаються на сьогодні власні кошти суб'єктів господарювання, а кошти різних фінансових посередників, у тому числі й банківської системи, є незначними. Так, у структурі інвестицій за джерелами фінансування питома вага кредитів банків та інших позик хоча й зросла більш ніж у 4 рази, з 1,7 % (у 2000 р.) до 7,6 % (на кінець 2004 р.), проте не стала ключовою, більше того, вона зменшилася порівняно з 2003 р., коли становила 8,2 %.

І Кредити в інвестиційну діяльність у загальному обсязі кредитів банків
Кредити банків та інші позики у загальній структурі фінансових джерел інвестування

Рис. 1. Кредитна підтримка банками інвестиційної діяльності в Україні

З точки зору впровадження саме інновацій, як показують дослідження В. М. Геєця [1], приклад промислових підприємств у 2000 р., на жаль, відображав загальну картину: частка кредитів у загальній структурі була незначною (близько 2 %), основні ресурси фінансування інновацій - це їх власні кошти (65 %).

Зазначимо, що в аспекті модернізації української економіки особливо важливими галузями промисловості, які визначають її інноваційне формування, є машинобудування, хімічна та нафтохімічна промисловість. За результатами 2004 р., у інвестиціях в основний капітал за видами промислової діяльності на обробну промисловість припадало 22,0 % до загального об-

сягу інвестицій (з них: хімічна та нафтохімічна промисловість - 2,2 %; металургія та оброблення металу - 4,3 %, машинобудування - 3,0 %).

Ці галузі є інвестиційно привабливими для нерезидентів - їх частка у загальному обсязі прямих іноземних інвестицій в Україну впродовж останніх років зростає, зокрема: питома вага вкладень у хімічну та нафтохімічну промисловість збільшилася з 4,3 % (на кінець 2001 р.) до 4,5 % (9 місяців 2004 р.), металургію та оброблення металу - із 5,2 % до 6,5 % відповідно. Значною також є частка інвестицій у підприємства машинобудування: на виробництво машин, електричного, електронного та транспортного устаткування за результатами 3 кварталів 2004 р. було направлено 8,4 % від загального обсягу інвестицій. Однак найбільшу зацікавленість для іноземного інвестора становлять підприємства оптової торгівлі та посередництва в торгівлі (16,0 % від загального обсягу інвестування), харчової промисловості та перероблення сільськогосподарських продуктів (14,6 %), що пов'язано головним чином з швидкоокупністю у цих галузях [2]. Тобто в стратегії переходу на інвестиційну модель розвитку на гроші нерезидентів не варто покладати надії, що, до речі, й підтверджує динаміка зменшення у структурі джерел фінансу-

вання інвестицій частки коштів іноземного інвестора з 5,9 % у 2000 р. до 3,6 % у 2004 р.

Отже, процеси інвестування в основоположні галузі, що забезпечують технологічне оновлення в інноваційному розвитку та процеси відтворення основного капіталу, залишаються нині у сфері внутрішніх можливостей та інтересів української економіки. На жаль, сьогодні банківська система ще не зорієнтована на прискорення інвестування економіки та активізацію інновативних процесів. Так, незважаючи на позитивну динаміку зростання частки кредитів в інвестиційну діяльність - 9,2 % у загальному обсязі кредитів, наданих комерційними банками в економіку України, за результатами 2004 р. (порівняно із 5,6 % у 2000 р. та 6,5 % у 2003 р.), потенціал банківської системи повною мірою все ще не розкритий, адже не досягнуто навіть рівня 1998 р., коли цей показник досягав 10 % (рис. 1). Зменшується частка кредитів (у загальному обсязі кредитів в економіку), наданих тим галузям промисловості, які на сьогодні визначають інноваційне формування економіки України: питома вага кредитів банків у обробну промисловість за підсумками 2004 р. знизилася з 32,5 % у 2001 р. до 23,2 % (табл. 1).

Водночас варто зазначити, що в цілому бан-

Таблиця 1. Динаміка зростання кредитної підтримки розвитку окремих галузей економіки у 2001-2004 рр.

	2001	2002	2003	2004	2001	2002	2003	2004	2001	2002	2003	2004
	% зміни за період				частка довгострокових кредитів у загальному обсязі кредитів, %				частка кредитів, наданих галузі у загальному обсязі кредитів в економіку, %			
Усього	45,3	51,2	161,4	130,6	21,7	28,2	45,0	54,2	100,0	100,0	100,0	100,0
Сільське господарство, мисливство та лісове господарство	125,0	57,8	172,5	114,4	14,9	22,3	45,3	46,7	6,0	6,3	6,7	5,9
Добувна промисловість	24,2	51,2	139,4	118,1	23,6	16,5	28,8	39,3	3,1	3,0	2,6	2,4
Обробна промисловість	59,1	33,5	139,2	122,7	20,4	26,1	40,7	50,8	32,5	28,7	24,7	23,2
Виробництво електроенергії, газу та води	82,8	73,6	117,9	80,6	6,3	2,8	26,1	28	3,1	3,6	2,6	1,6
Будівництво	68,3	38,4	176,8	170,7	25,8	31,8	54,2	64,1	2,3	2,1	2,3	3,0
Транспорт	41,7	31,2	166,5	140,3	31,5	49,2	53,9	57,2	4,4	3,8	3,9	4,2

ківська система, особливо впродовж останніх років, зробила багато кроків у напрямі кредитної підтримки всіх видів економічної діяльності, про що свідчать досить високі темпи росту кредитних вкладень. Зокрема, темпи кредитування обробної промисловості у 2003-2004 рр. стано-

вили відповідно 139,2 % та 122,7 %; добувної - 139,4 % та 118,1 %; будівництва - 176,8 % та 170,7 %; транспорту - 166,5 % та 140,3 %. Надзвичайно важливим для розвитку інвестиційних процесів є зростання довгострокових кредитів: їх частка у загальному обсязі кредитів у всіх

галузях економіки, як видно із поданих у таблиці 1 даних, збільшилася за останні чотири роки як мінімум удвічі.

Щодо можливостей нарощування саме інвестиційного кредитування, то банки його можуть активізувати, не перевищуючи при цьому допустимого ризику, оскільки сьогодні банківська система має досить значний запас - значення нормативів інвестування у цілому в системі є нижчими від граничних: зокрема, норматив інвестування в цінні папери окремо за кожною установою на кінець 2004 р. становив 2,88 %, у 2003 р. - 3,30 % (граничне значення - не більше 15 %), норматив загальної суми інвестування у 2004 р. - 9,50 %, у 2003 р. - 10,23 % (граничне значення - не більше 60 %).

Оцінюючи можливості банків в майбутньому нарощувати обсяги кредитування економіки з метою забезпечення високих темпів економічного зростання, слід зазначити, що, незважаючи на значні досягнення розвитку банківського сектора у 2000-2004 рр. як з точки зору підтримки економічного зростання (що відображають високі темпи кредитної активності - 161,4 % у 2003 р. та 130,6 % за підсумками 2004 р.), так

і з позиції покращення діяльності самої системи (зростання прибутковості - 1263 млн грн прибутку за 2004 р. порівняно зі збитками у 2000 р., підвищення рентабельності активів та капіталу, відповідно, до 1,07 та 8,43 % відносно їх негативних значень у 2000 р.), українські банки ще не змогли вийти на стабільну траєкторію розвитку. Перш за все мова йде про досягнення адекватного потребам економіки рівня капіталізації банківської системи [3].

Незважаючи на досить високі темпи нарощування капіталів банками протягом усього розглянутого періоду, впродовж 2000-2003 рр. темпи капіталізації банків значно відставали від їх кредитної активності (темпи зростання капіталу в півтора - два рази були менші від темпів кредитування). Унаслідок випереджаючого зростання активів банківської системи відносно капіталу проявилася негативна тенденція до зменшення питомої ваги капіталу в пасивах (12,9 % у 2003 р. порівняно з 17,5 % в 2000 р.). Результати 2004 р. свідчать про перевищення темпів змін капіталу порівняно з кредитною діяльністю банків в економіку, і частка капіталу в пасивах зросла до 13,7% (див. табл. 2).

Таблиця 2. Динаміка показників розвитку та діяльності банківської системи України у 2000-2004 рр.*

	2000	2001	2002	2003	2004
Кредити в економіку, % за рік	166,1	145,0	148,2	161,4	130,6
Кредитний портфель, як % ВВП	13,9	15,7	20,7	27,5	28,2
Довгострокові кредити, як % ВВП	1,9	2,8	4,7	10,5	13,2
Зростання капіталу, % за рік	110,7	121,6	126,1	129,0	143,0
Зростання активів, % за рік	154,5	127,4	133,5	155,7	134,1
Питома вага капіталу в пасивах, %	17,5	16,6	15,6	12,9	13,7
Частка проблемних кредитів у кредитному портфелі, %	11,3	5,8	4,5	3,4	3,2
Частка коштів суб'єктів госп. діяльності у зобов'язаннях банків, %	42,7	39,5	36,5	32,0	34,6
Частка вкладів фізичних осіб у зобов'язаннях банків, %	21,7	28,1	35,4	36,8	35,5

* Розраховано за даними НБУ.

Низька частка капіталу в сукупному обсязі ресурсів комерційних банків порівняно зі зростанням у них залучених та позичених коштів є слабкою стороною банківських установ і з точки зору можливостей формування довгострокових ресурсів та інвестиційного кредитування. Оскільки, як наголошують фахівці у детальних дослідженнях капіталу банківської системи, значна частина залучених коштів (59-61 %) має характер «до запитання» і становить оборотний капітал клієнтів (що не дає банкам адекватно збільшувати кредитний портфель в умовах зростання

темпів економіки), тим часом як капітал формує ресурси, що мають постійний характер і призначені для розпорядження ними протягом усього часу функціонування банківської установи, тобто це найбільш стабільна й керована складова ресурсів, які можуть бути ефективно розміщені в довгострокові інвестиційні активи [4].

Вирішення проблеми можливе через покращення структури залучених і позичених коштів (з точки зору їх строковості) та зростання капіталізації банків, причому, як наголошують А. Вожжов та О. Клименко, підходи різних груп

банків до додаткової капіталізації відрізняються, тому що для «найбільших» і «великих» банків це є одним із інструментів конкурентної боротьби за великого клієнта/позичальника, а для «середніх» і «малих» банків - необхідністю виконання вимог щодо розміру банку, збереження та/або розширення переліку його операцій. Експерти пояснюють це різними можливостями банків щодо залучення фінансових ресурсів до капіталу: рівень прибутку «найбільших» і «великих» банків дає змогу проводити значне збільшення капіталу за рахунок його капіталізації, кожна з установ має можливість залучити в значних обсягах зовнішні фінансові ресурси у формі додаткових внесків до незареєстрованого статутного капіталу та/або субординованого боргу; а у групах «середніх» і «малих» банків внаслідок недостатності внутрішніх джерел (рівня прибутку) збільшення капіталу відбувається в основному за рахунок зовнішніх фінансових ресурсів [4].

Структурні зміни 2003-2004 рр. у джерелах ресурсного забезпечення банків - перевищення частки вкладів фізичних осіб у зобов'язаннях банків над коштами суб'єктів господарювання - свідчать, що основним джерелом залучених ресурсів для банків стали кошти населення (табл. 2). Однак висока ціна цього ресурсу (відсоткова ставка за довгостроковими депозитами населення у національній валюті на кінець грудня 2004 р. становила 17,4 % річних, юридичних осіб - 11,7 %; за короткостроковими - 17,2 % і 11,4 % відповідно) та деяке уповільнення темпів зростання вкладень населення в банки (3,71 % в середньому за місяць упродовж трьох кварталів 2004 р. порівняно з 4,57 % у 2002-2003 рр.) змушуватимуть їх не тільки переглядати політику відсоткових ставок і запроваджувати нові послуги для залучення коштів населення в банки, а й шукати інші джерела розширення ресурсної бази, дбати про якісне її покращення.

Одним із реальних шляхів якісного зростання обсягу ресурсів банків є підвищення ефективності використання уже наявних у їх розпорядженні ресурсів. Наприклад, як пропонують А. Вожжов та О. Клименко, це може відбуватися через збільшення коштів, вкладених в акціонерний капітал дрібними інвесторами (адже готівка поза банками є своєрідним резервом фінансових ресурсів для банківської системи), та шляхом зниження частки капіталу банків, що спрямовується на фінансування матеріально-технічної бази, оскільки істотна частина сформованого банками капіталу (35-47 %) направляється на фінансування неробочих активів [4].

До основних чинників, які стримують інвестиційну активність банків, фахівці відносять не тільки нестабільність ресурсної бази банків і її ризиковість з точки зору строковості та інші високі ризики (що пов'язано як із процесом кредитування у цілому, так і з їх інвестиційною діяльністю зокрема), а й підкреслюють важливість таких причин, як: нерозвинутість вітчизняного фондового ринку та відповідних фінансових інструментів, недосконалість законодавчо-правової бази інвестиційного та іпотечного кредитування, брак спеціалізованих інвестиційних, іпотечних банків, а також банків розвитку, що разом із низькою концентрацією капіталу та низьким рівнем консолідації банківської системи не сприяють фінансуванню великих інвестиційних проєктів, направлених на структурну перебудову країни, а отже, й ускладнюють її розвиток за інвестиційно-інноваційною моделлю [5].

Детальний аналіз особливостей формування кредитної політики банків України [6] дає можливість виділити дві групи факторів, які визначають орієнтацію банківських установ на довгострокове (у т. ч. інвестиційне) кредитування та вказують на подальші можливості його розширення. До першої групи *внутрішніх* (для банківської системи у цілому та кожного банку зокрема) факторів можна віднести ті чинники, що регламентують практичну діяльність банків, забезпечуючи їх прибутковість, контроль за ризиками і відповідність нормативним вимогам. Другу групу *зовнішніх* (у межах економіки) чинників складають фактори, що перебувають поза сферою діяльності банківських установ та НБУ, але безпосередньо залежать від усієї економічної діяльності уряду. Оскільки на стан та ресурсні можливості вітчизняної банківської системи істотно впливає як загалом економічний розвиток країни, так і конкретні заходи держави у сфері структурної, інноваційної, зовнішньоекономічної, соціальної політики, то її кредитний (інвестиційний) потенціал також значною мірою ними і визначається, а отже, за умови розробки та реалізації (середньо- чи довгострокової) стратегії може бути значно розширений.

Втім, уже сьогоднішніми кроками, як свідчать фахівці [6-7], мають стати: встановлення довгострокових партнерських стосунків між банком та позичальником; активізація факторингу та лізингових операцій; заходи з удосконалення формування ресурсної бази банків, серед яких: розвиток депозитних операцій на основі впровадження нової техніки і технології банківського обслуговування; застосування досвіду економічно розвинутих країн щодо відкриття різнома-

нітних СМА-, АТС-, pow-рахунків та інших видів депозитів; активне використання відсоткової політики як методу стимулювання розміщення коштів на різні види депозитів; підвищення капіталізації банківських установ.

Підсумовуючи вищезазначене, можемо стверджувати, що модель кредитування, яка на сьогодні склалася в Україні, на жаль, не відповідає задекларованим цілям довгострокового розвитку, оскільки спрямована переважно на

підтримку поточної діяльності підприємств, а не на подальше зростання. Для забезпечення переходу на інвестиційно-інноваційний шлях розвитку економіки уже сьогодні кредитна система має бути направлена на підтримку інноваційної діяльності, вкладення основних довгострокових кредитних інвестицій у наукоємні, високотехнологічні галузі, що в майбутньому стане підґрунтям для високих темпів економічного зростання.

1. Гесць В. Інновативно-інноваційний шлях розвитку - модернізаційний проект розвитку української економіки і суспільства початку ХХІ століття // Банківська справа.- 2003.- № 4(52).- С 18.
2. Шумська С. С. Капіталізація економіки України: оцінка і резерви зростання // Економічна теорія.- 2004.- № 3.- С 60-79.
3. Моніторинг макроекономічних та галузевих показників, 2004.-№ П.- С 105.
4. Вожжов А., Клименко О. Капітал комерційних банків як складова ресурсів банківської системи // Банківська справа.- 2003.- № 4.- С 83-95.
5. Карцева Г. Моделювання інвестиційної діяльності банків // Вісник НБУ, 2004.- № 10.- С 11-15.
6. Прасолова С. Особливості формування кредитної політики банків України з довгострокового інвестування // Вісник НБУ- 2004.- № П.- С 58-61.
7. Бицька Н. Кошти населення у формуванні ресурсної бази банків // Вісник НБУ- 2004.- № 12.- С 28.

S. Shumska

BANK CREDIT AND PROBLEMS OF THE INVESTMENT SUPPORT OF UKRAINIAN ECONOMY

The article provides a detailed analysis of the role of bank crediting in the realization of investment process in Ukraine. The author determines the principal factors which hinder the banks' credit activities.